

WORKERS, COLLECTIVE FARMERS AND WOMEN IN NATIONAL COSTUMES: REPRESENTING SOVIET FEMININITY IN ESTONIAN ART FROM THE 1940s AND 1950s

Katrin Kivimaa

ESTONIAN ACADEMY OF ART
katrin.kivimaa@artun.ee

This article engages with the new iconography of Soviet femininity that was introduced into post-Second-World-War Estonian art as part of socialist realist canon. Working together with other means of visual and non-visual propaganda, this new iconography was designed to construct the new identity of the Soviet Estonian woman and to reflect the official ideology of gender equality in the Soviet state. The article will concentrate on the most typical imagery of women in socialist realist art: firstly, the images of working women and secondly, the ethnographic image of the nation-as-a-woman. Although such representations have been retrospectively interpreted as mere propaganda of the totalitarian state, some of them, e.g. the portraits of professional women, also point at significant changes in women's social situation as well as in their symbolic role in the new social order. In terms of artistic continuity or rupture, which has been an important issue for local art historians, some iconographic types discussed here indicate certain continuity with pre-Soviet artistic traditions whilst others introduce an entirely new vision of femininity into Estonian art.

KEYWORDS: Estonian art, socialist realism, representation of women, Soviet propaganda art, social portraits of women.

The numerous studies of the history of socialist realism produced both by Western and Russian scholars over the past few decades have built up an exciting area of research which keeps growing as the research community expands both geographically and generationally.¹ The more recent scholarship in the field signals the shift from treating socialist realist art as a monolithic phenomenon of

visual propaganda that works in the interests of the totalitarian state towards differentiating this view and paying more attention to the changing contexts and conditions of producing, exhibiting and viewing of the socialist realist art. When it comes to Estonian art history, the interest in the art of the Stalinist period has been renewed only recently, being more encouraged by the enthusiasm which

BIBLIOGRAPHY

- Abel Tiina, "Between Scylla and Charybdis: International and Vernacular in the Estonian Art of the 1930s", in: *Modernity and Identity: Art in 1918–1940*, ed. by J. Mulevičiūtė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2000, pp. 141–155.
- Annuk Eve, "Totalitarismi ja/või kolonialismi pained: miks ja kuidas uurida nõukogude aega" [The Anxieties of Totalitarianism and/or Colonialism: How and Why to Study the Soviet Era], in: *Võim ja kultuur [Power and Culture]*, ed. by A. Krikmann and S. Olesk, Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2003, pp. 13–39.
- Bernstein Boris, *Aino Bach*, Tallinn: Eesti NSV Kunst, 1961.
- Bonnell Victoria E., "The Representation of Women in Early Soviet Political Art", in: *Russian Review*, Vol. 50, 1991, pp. 267–288.
- Chatterjee Choi, "Soviet Heroines and the Language of Modernity, 1930–39", in: *Women in the Stalin Era*, ed. by M. Ilič, Basingstoke: Palgrave, 2001, pp. 49–68.
- Eesti kunsti ajalugu kahes köites [History of Estonian Art in Two Volumes]*, Vol. II, ed. by I. Solomõkova et al., Tallinn: ENSV Teaduste Akadeemia, 1970.
- Groys Boris, *The Total Art of Stalinism: Avant-garde, Aesthetic Dictatorship, and Beyond*, transl. by C. Rougle, Princeton: Princeton University Press, 1992.
- Helme Sirje, "Nationalism and Dissent: Art and Politics in Estonia, Latvia, and Lithuania under the Soviets", in: *Art of the Baltics: The Struggle for Freedom of Artistic Expression under the Soviets, 1945–1991*, ed. by A. Rosenfeld and N. N. Dodge, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press and The Jane Voorhees Zimmerli Art Museum, 2002, pp. 6–16.
- Helme Sirje, Kangilaski Jaak, *Lühike eesti kunsti ajalugu [Short History of Estonian Art]*, Tallinn: Kunst, 1999.
- Jankevičiūtė Giedrė, "Facing the New Myths: On Lithuanian Art in 1940–41", in: *Art and Politics: Case-Studies from Eastern Europe*, ed. by L. Dovydaitytė, Kaunas: Vytautas Magnus University, 2007, pp. 26–36.
- Kangilaski Jaak, "Okupeeritud Eesti kunstiajaloo periodiseermine" [The Periodisation of Art of the Occupied Estonia], in: *Kunstist, Eestist ja eesti kunstist [On Art, Estonia and Estonian Art]*, Tartu: Ilmamaa, 2000, pp. 228–235.
- Kiiler Eve, "Shifting Identities: Representation of Women's Roles in Estonian Daily Newspapers 1935, 1945, 1955", unpublished paper, Estonian Academy of Art, 2001.
- Komissarov Eha, "Naiskunstnik sotsialistlikus ühiskonnas: kuristik ideaalide ja tegelikkuse vahel" [Woman Artist in Socialist Society: The Gap Between Ideals and Reality], unpublished paper presented during a day-conference in Adamson-Eric Museum, Estonian Art Museum, Tallinn, April 2003.
- Lauristin Marju and Peeter Vihalemm, "Recent Historical Developments in Estonia: Three Stages of Transition (1987–1997)", in: *Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition*, ed. by M. Lauristin et al., Tartu: Tartu University Press, 1997, pp. 73–126.
- Levin Mai, "Sotsialistliku realismi uurimisprobleeme" [Research Issues of Socialist Realism], in: *Kunstiteaduslikke uurimusi*, Vol. 7, 1994, pp. 199–208.
- Lukats Boris, "Kunstiküsimusi" [Questions of Art], in: *Viisnurk*, No. 2, 1940, pp. 150–154.
- Manninen Ilmari, *Eesti rahvariiete ajalugu [History of the Estonian Folk Costume]*, Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 1927.
- Mertelsmann Olaf, "Miks kasvas naiste osakaal tudengite seas stalinismi ajal nii kiiresti?" [Why Did the Number of Female Students Increase so Rapidly during the Stalinist Era?], in: *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXXV [Issues of the History of University of Tartu XXXV]*, Tartu: Tartu Ülikool, 2006, pp. 23–33.
- Mertelsmann Olaf, Rahi-Tamm Aigi, "Soviet Mass Violence in Estonia Revisited", in: *Journal of Genocide Research*, Vol. 11, No. 2–3, June–Sept 2009, pp. 307–322.
- Pihlak Evi, "Eesti maalikunsti erandlik etapp" [Exceptional Stage in Estonian Painting], in: *Kunst*, No. 1, 1982, pp. 15–21.

- Punaste lippude all=Under de röda fanorna=Under the Red Banners*, ex. cat., Turku: Turun Taidemuseo, 2008.
- Raam Villem, *Evald Okas*, Tallinn: Kunst, 1982.
- Raudsepp Anu, "Kirjandus ja stalinistlik kultuuripoliitika Eestis" [Literature and Stalinist Politics of Culture in Estonia], in: *Muutuste mehhanismid eesti kirjanduses ja kirjandusteaduses [Mechanisms of Change in Estonian Literature and Literary Research]*, ed. by M. Laak and S. Olesk, Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2000, pp. 136–148.
- Raudsepp Ingrid, "Eestimaa Kommunistliku Partei osast Eesti kunstielus esimesel nõukogude aastal (1940–1941)" [The Role of the Estonian Communist Party in Integrating the Estonian Art Scene into the Nationwide Soviet System during the First Year of Occupation (1940–1941)], in: *Kunstiteaduslikke Uurimusi*, No. 1, 2005, pp. 51–69.
- Reid Susan, "All Stalin's Women: Gender and Power in Soviet Art of the 1930s", in: *Slavic Review*, Vol. 57, No. 1, Spring 1998, pp. 133–173.
- Semper Johannes, "Eesti nõukogude kunsti iseloomustavaid jooni" [Some Characteristics of Soviet Estonian Art], in: *Sirp ja Vasar*, 20 October 1945.
- Semper Johannes, "Eesti nõukogude kunst sotsialistliku realismi teel" [Soviet Estonian Art en Route to Socialist Realism], in: *Sirp ja Vasar*, 26 May 1945.
- Simpson Pat, "A Re-Vision of Ukrainian Identity: Images of Labouring Peasant Women in Tatiana Yablonskaia's Corn, 1949", in: *Work and the Image I: Work, Craft and Labour. Visual Representations in Changing Histories*, ed. by V. Mainz and G. Pollock, Aldershot: Ashgate, 2000, pp. 153–170.
- Simpson Pat, "On the Margins of Discourse? Visions of the New Socialist Woman in Soviet Art 1949–50", in: *Art History*, Vol. 21, No. 2, June 1998, pp. 247–267.
- Solomõkova Irina, *Eesti NSV kunst / The Art of Soviet Estonia*, Leningrad: Avrora, 1972.
- Soonpää Leo, *Ars Longa: Artikleid ja esseid [Ars Longa: Articles and Essays]*, Tallinn: Kirjastus Kunst, 1974.
- Sotsialistliku realismi võidukäik? Eestis [The Victorious? Path of Socialist Realism]*, ex. cat., ed. by R. Mark, Tartu: Tartu Kunstimuuseum, 2003.
- Stalin J. V., "Political Report of the Central Committee to the Sixteenth Congress of the C.P.S.U. (B.)", in: *Works*, Vol. 12, Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1955, pp. 242–385.
- Taagepera Rein, *Estonia: Return to Independence*, Boulder, Colo.: Westview Press, 1993.
- Tertz Abram, *On Socialist Realism*, transl. by G. Dennis, Pantheon Books, 1960.
- Tuulse Armin, "Töö Eesti kunstis" [Representations of Labour in Estonian Art], in: *Looming*, No. 1, 1941, pp. 31–40.

DARBININKAI, KOLŪKIEČIAI
IR MOTERYS NACIONALINIAIS
KOSTIUMAIS: SOVIETINIO
MOTERIŠKUMO VAIZDAVIMAS
ESTIJOS MENE XX A. PENKTAJAME
IR ŠEŠTAJAME DEŠIMTMEČIUOSE

Katrin Kivimaa

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Estijos menas, socialistinis realizmas, moterų vaizdavimas, sovietinis propagandinis menas, socialiniai moterų portretai.

SANTRAUKA

Paprastai Estijos socialistinio realizmo mene skiriami du laikotarpiai: pirmajam, trukusiam nuo 1944 iki 1948 m., būdingas nedidelis ideologinis ir administracinis spaudimas, o antrasis prasidėjo 1948 m., kai kultūrinio gyvenimo kontrolė ir represijos labai sustiprėjo. Estijoje kultūrinių represijų eros kulminacija buvo 1950 m., kai įvyko pagarsėjęs Aštuntasis plenarinis Estijos komunistų partijos Centro komiteto posėdis, ir tęsėsi beveik nesusilpnėdama dar dvejus metus po Josifo Stalino mirties.

Estijos menui primestas socialistinis realizmas jau buvo griežtai apibrėžtas sovietinio meno kūrimo metodas su aiškiais meninio stiliaus reikalavimais ir vaizdų repertuaru. Siekiant paversti Estijos meną nauju sovietinės Estijos menu, į Estijos kontekstą buvo perkelti ne tik bendri Rusijos socialistinio realizmo ideologiniai reikalavimai, bet ir stilistinės priemonės bei ikonografija. Kultūros ir ideologijos perorientavimas aiškiausiai matomas naujo sovietinio žmogaus atvaizduose, kur jis (ji) apibrėžiamas pagal klasę, tai yra santykį su darbu ir gamybos priemonėmis. Tarp tų atvaizdų buvo ir ikoniskų moterų darbininkių įvaizdžių rinkinys – tradicija, kuri beveik neegzistavo prieškarinio Estijos mene.

Sovietinių moterų vaizdavimo pamatiniai principai buvo modeliuojami pagal sovietinės valstybės klasinę struktūrą ir remiantis lyčių lygybės idėja, bet būtent

klasė, o ne lytis siūlė konceptualų karkasą. Socializmo sąlygomis SSSR klasinė struktūra buvo trinarė: vadovaujamosios proletariato ir valstiečių klasės (kurių santykiai taip pat buvo hierarchiški) ir tarnautojai, tai yra fizinio darbo nedirbančių žmonių sektorius: daktarai, intelektualai, mokytojai ir t. t. Šie klasiniai padalijimai ir profesinės tapatybės taip pat yra moterų vaizdavimo Estijos socialistinio realizmo mene pagrindas. Specifinis oficialios ikonografijos tipas, atspindėjęs darbo organizavimą Sovietų Sąjungoje, buvo šlovinamų socialistinio darbo didvyrių portretai. Jie galėjo vaizduoti individus iš visų trijų socialinių klasių, nors su skirtingų profesijų portretais susiję simboliai nebuvo tie patys.

Estijos socialistinio realizmo mene normatyvinių dirbančių moterų atvaizdų buvo trijų žanrų kūriniuose: pirmiausia, daugiafigūrėse scenose, vaizduojančiose dirbančias moteris, antra, pavyzdinių, geriausių ar didvyriškų darbininkių bei kolūkiečių portretai ir, trečia, kitų profesijų atstovių, dažnai intelektualų, portretai. Kartais moterys buvo vaizduojamos pramoninės gamybos scenose, nors pramonės srityje vyravo vyrų kūnai. Sovietizacijos pradžioje kai kurie menininkai toliau kūrė pagal realistiniame mene įsitvirtinusias darbo reprezentavimo tradicijas, pavyzdžiui, vaizdavo moteris, dirbančias žemės ūkio darbus. Tačiau ši ikonografija buvo oficialiai naudojama tarpukariu nepriklausomoje Estijoje ir todėl tokie darbai netenkino socialistinio realizmo kanono bei sovietinės ideologijos reikalavimų. Pavyzdžiui, naujajam kaimo moteriškumo tipui atstovauja Valdemaro Văli paveikslas *Alma Oade – žuvininkystės ūkio „Tarybinis partizanas“ darbo pirmūnė* (1951). Šis kūrinys – tai konkrečios to laiko scenos

vaizdas, galintis funkcionuoti kaip lengvai perskaitomas ir ideologiškai vienareikšmis sovietinės tvarkos simbolis. Romano Treumano ir Viktoro Karruso paveiksle *Traktorininkai ragina dalyvauti socialistinėse lenktynėse* (1951) yra ir kelios moterų figūros, nors tikrai nežinome, ar visos jos yra traktorininkės, jų įtraukimas gali būti nuoroda į tipišką sovietinio lyčių lygybės diskurso bruožą, siejantį moteris su tradiciškai vyriškomis profesijomis.

Tik neseniai pradėta kelti klausimą apie emancipacinį sovietinių (turinčių profesiją ir dirbančių) moterų potencialą. Kalbėdama apie žinomą menininkę Aino Bach (1901–1980), menotyrininkė Eha Komissarov pastebėjo, kad bet kokią pozityvų Bach kūrinių, vaizduojančių pramonės darbininkes ir vadybininkes, vertinimą sunaikino vyraujanti moterų darbo pramonėje kaip grynos sovietinės propagandos interpretacija. Komissarov manymu, turint omenyje tai, kad Bach visą gyvenimą nuoširdžiai pritarė kairiųjų ideologijai, gali būti, kad ji priėmė sovietinę ikonografiją kaip galimybę vaizduoti moterų dalyvavimą viešojoje srityje ir darbe.

Paskutiniai šios studijos pavyzdžiai susiję su nacionalinės tapatybės vietos sovietinės tapatybės sistemoje problema. Visuotinai žinoma Stalino sovietinės socialistinės kultūros formulė išsprendė laikino skirtingų kalbų ir kultūrinių tradicijų koegzistavimo vienoje valstybėje problemą: „socialistinė turiniu, nacionalinė

forma“. Ši formulė skatino menininkus pasinaudoti etnografinė tradicija ir XIX a. kultūrinio nacionalizmo paveldu. Vienas geriausių etnografinių vaizdų socialistinio realizmo kūriniuose pavyzdžių Estijos mene yra keli Evaldo Okaso paveikslai, pavyzdžiui, *Estijos gvardijos šaulių būrys įžengia į Taliną 1944 m. rugsėjo 22 d.* (1945) ar *Išvadavimas* (1956). Abiejų paveikslų erdvę dalijasi namo grįžtantys kareiviai (pirmajame paveiksle – estai, kovoję sovietų pusėje) ir juos pasitinkanti minia, kurią sudaro daugiausia senos ir jaunos moterys, vilkinčios tradiciniais tautiniais kostiumais.

Šiuose darbuose perteikiamas estiškumas puikiai iliustruoja tai, kaip nacionalinė forma socialistinio realizmo mene galėjo egzistuoti neatskirta nuo socialistinio turinio. Paveiksluose socialistinį turinį įkūnija vyrų kareivių figūros. Kita vertus, moterų tautiniais drabužiais figūros vaizduojamos su matomais nacionalinės priklausomybės ženklais. Kartu jos suteikia vizualią formą naujam nacionalinės tapatybės konstruktui, pagrįstam bendra sovietine (tai yra transnacionaline) ideologija. Taip pat teigiama, kad nors postulatas „socialistinė turiniu, nacionalinė forma“ funkcionavo kaip oficialios propagandos dalis, jis siūlė laisvės galimybę Estijos menui ir menininkams. Jis galbūt net šiek tiek palaikė tautinius jausmus ir todėl priešinosi mėginimams asimiliuoti tautinius skirtumus į homogenišką sovietinę tapatybę.